

Лідія Ковалець

Юрій Федькович як суб'єкт і об'єкт міфотворчості

Мова йде про спроби Ю. Федьковича в ранній період діяльності оприявити свій ідеал «Я» через міфологізацію власної історії з тим, щоб зробити її більш демократичною. Крім того, розглядаються окремі пізніші намагання науковців створити нові міфи про цього письменника аж до його казенно-догматичної моделі. Останнє цілком уписувалося в ідеологічну стратегію тоталітарної держави.

Ключові слова та вирази: Юрій Федькович, міфотворчість, психологічні чинники, політика тоталітарної системи, уніфікація творчої особистості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Науковці, зокрібно С. Аверінцев, М. Гаспаров, М. Зубрицька, Т. Мейзерська, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, А. Нямцу, В. Нарівська, Я. Поліщук, Л. Скупейко, В. Топоров, О. Турган та ін., чимало зробили для вивчення феномену міфотворчості. Між тим він досі належить до найобговорюваніших у літературознавчій науці, лишень європейська традиція репрезентована багатьма концепціями (компаративною, лінгвістичною, еволюціоністською, символічною та ін.), кожна з яких має право на громадянство. Однак український літературний матеріал при цьому тривалий час використовувався рідко, на що впливала заполітизованість радянського культурного простору: як писала Михайлина Коцюбинська, «за радянських часів всю масу літературних фактів вирівнювали ідеологічною праскою, підганяли під певні канони, з реальних біографій фабрикували життя святих або підступних «ворогів народу» [7]. Саме тому складну українську історико-літературну дійсність нині неможливо не розглядати без урахування «коефіцієнту викривлення» (вислів Івана Дзюби), а значить, розвінчання радянського стибу міфотворчості, так само як не варто упускати нагоди розшифрування образів наших українських письменників в аспекті їх власної міфотворчості.

Юрій Федькович, за І. Франком, одна з найоригінальніших літературних фізіономій, дуже добре надається для такої характеристики, дарма що спеціальних розвідок відповідної тематики досі не підготовлено. А між тим надто у своїх віршах, поетичній драматургії (як-от збірці «Дикі думи», трагедії «Довбуш», інших творах) цей справжній романтик, справжній гуцул, дарма що й зі шляхетською кров'ю в жилах, блискуче апелював до широкого кола історичних, як, проте, й неісторичних, містифікованих матеріалів, переказів, до «нижчої» міфології, себто демонології, на українському ґрунті втілюючи в реальність сентенцію Ф. Шеллінга, що «кожен великий поет покликаний перетворити у щось ціле частину світу, яка відкрилась йому, і з цього матеріалу створити *власну* міфологію» [цит. за: 11, с. 24].

Залишаючи таке глобальне завдання на дальшу перспективу, обмежимося розглядом двох питань: про те, як Федьковичеве міфологізування власної історії виявлялося засобом вираження якихось «вічних» психологічних проблем людини, і про те, як ідеологічна стратегія радянської тоталітарної держави через міфологізацію постаті Ю. Федьковича намагалася стандартизувати його феномен. Вимисел (а його сфера і є міфом) там і там мав різну природу, і цю різницю, навіть протилежність важливо збагнути. З іншого боку, у цьому конкретному історико-літературному матеріалі проглядають загальніші особливості співбуття літературного таланту із собою, своєю психологічною спадщиною та різними соціумами: міфологізація, за Р. Бартом, є ознакою всіх соціумів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розгляд першої частини завдань доречно розпочати із принципового висновку, до якого дійшов іще в 1911 році автор найґрунтовнішого Федьковичевого життєпису О. Маковей: «В історії нашої літератури просто нема письменника, котрий би пустив у світ стільки фальшивих відомостей про себе, як се зробив Федькович. Пізнавши ціле его жите, ми зрозуміємо, що сего не робив він свідомо; се була ся невідома йому самому тайна его організму, унасліджена, може, по предках, панах та священниках, рід неврастенії, котра у него то змагалася, то слабля і доводила его між іншим і до видумок про себе» [10, с. 1]. «Тайна», таким чином, зводилась критиком до самої психофізіології та

слабкого типу нервової системи, тоді як думати інакше, принаймні сумніватись у сказаному змушує те, що «фальшиві відомості» стосувались вибраних сторінок біографії поета – зауважмо, людини, котра болісно реагувала на всіляку неправду, ніколи нічого про себе не забуваючи: митець володіє «універсальною пам'яттю про все пережите» [1, с. 120].

Цими вибраними сторінками стали факти особистого, домашнього життя, «озвучені» Ю. Федьковичем у його двох перших автобіографіях, – тій, що супроводила дебютну збірку віршів 1862 року, і тій, що писалася на початку 1863 року в Трансильванії і викладена частково в листі до Д. Танячкєвича, більше – у сьомому листі до К. Горбала, друга своєї молодості, наразі слухача філософського факультету Львівського університету. У друкованій формі Ю. Федькович скупо розповідав про життя батьків, мовляв, лиш з господарства, яке «вitekло, аби старшого брата Івана і [його] щось трошки до шкіл дати», про свої мандри у «над-Дунайські краї хліба собі глядіти» (відтоді він нібито не чув про своїх рідних, про те, що 1848/9 рік «нашу фамілію унещасливив, а нас, дітей-сиріт по світі роздув»; розповідь стосувалася й власної мандрівки не лише Волощиною, а й Сербією та Україною [12, с. 54–55].

Зазначимо, що автор «мандрував» не якими-небудь землями, а Сербією, що була уславлена героїчною боротьбою свого народу за незалежність, і Україною, про яку читав у Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, О. Стороженка, тож спогади це були ірреальні, бажані. Концепція видозміненого Я-образу здійснювалася під враженням Т. Шевченка, його життя і творчості: Ю. Федькович ідентифікував власне життя з дитячою трагедією, яку пережив Т. Шевченко і яка призвела до формування в нього комплексу сирітства. А те, що особливе незадоволення спрямовувалося на родинний світ, «домашній бутюк», виявилось не випадковим: реальний батько, Адальберт Гординський де Федькович, онімечений український шляхтич, під впливом едипового комплексу, що його пережив син, і Шевченкової історії життя виявляється на сцені життя сина-поета зайвим. Отже, пошук себе, поета з історією демократичною, завершився створенням міфу про простого гуцула Івана Косована, любаскою якого, мовляв, була мама. Міф (дарма що він коштував матеріної честі і зганьблення – через наклеп – і батькової особи), з погляду Ром. Заклинського, був створений «на взір стародавніх байок» [4, с. 34], і створював його митець, котрий вигадував минуле і в такий незвичайний спосіб бажав звільнитись од свої нав'язливих інфантильних вражень, склавши їх у закодований текст. Таким чином, із погляду психоаналізу міф про Косована – це й наслідок, крім едипового комплексу, ще й мистецького фантазування та процесу сублімації, тобто перетворення великої кількості нижчої, первинної, егоїстичної енергії на духовно-творчу.

Примітно, що такий автобіографічний хід буковинця мав гучний резонанс. Львівський учений О. Колесса задумав навіть докорінний перегляд Федьковичевої (косованівської) спадщини. З приводу цієї «натягненої гіпотези» у федьковичезнавстві спалахнула «гостра, але небезосновна» [4, с. 45] полеміка, у процесі якої Ром. Заклинським було винесено вердикт «косованівщині» як «фальшивій ремінісценції», а Ю. Федькович постав диваком, що напустив на себе стільки суперечливих свідчень. Разом з тим прикро, що, зробивши перший великий крок для утвердження справедливості – повернення найбільшому поетові Буковини його справедливого імені, цей літературознавець не зробив крок другий: не проаналізував обставин, що спродукували «косованщину», не врахував важкий духовний і фізичний стан письменника на момент витворення міфу.

Генеза ж такого Ю. Федьковича сягає навіть не дитинства, а його передісторії та органічно пов'язана з неосяжною психологічною спадщиною, якою володів рідний цьому авторові етнос, усе людство і якими письменник перейнявся настільки, наскільки це було можливо. Що ж до суб'єктивності Федьковичевих поглядів, Федьковичевої самооцінки, то вона має право на існування, бо на правду ніхто не може вимагати від творця мемуарів, «щоб він перестав бути самим собою, щоб він відмовився від *свого* досвіду, *своїх* пристрастей, *свого* бачення світу та людей» (Л. Левицький). Інша справа, що такі матеріали, такі міфи справді треба використовувати обережно, оскільки вони, за точним спостереженням О. Маковея, «є документами з його [Федьковичевого] життя, однак документами більше його душі» [10, с. 21].

Як сказано, федьковичезнавча наука також намагалася створити свій (і то не один) міф Ю. Федьковича, вкласти його (письменника) різноманіття в певні рамки – відповідно до своїх щораз інших підходів. Так, М. Драгоманов як «агітатор поступу вселюдських ідей» (М. Євшан) підходив до Федьковичевої творчості – передовсім явища художньо-естетичного – зі сповідуваних позицій

реалізму, соціального аналізу та порівняльно-історичного літературознавства, відповідності рідного зразка європейським стандартам, тому й шкодував, що цей письменник не спромігся «показати, до чого горе й біднота на світі бувають» [2, с. 332].

Інша річ – студії над Федьковичем Олександра Моха, який під псевдонімом Арамис у газеті «Нова зоря» за 1934 рік видрукував серію статей про буковинця. Вони торкнулися площини найтоншої – духовної, психічного буття письменника, його неординарної поведінки, які не збагнулися, а спотворилися. Так у західноукраїнському літературознавстві оформилась тенденція деміфологізації Ю. Федьковича. Згорання цього явища в Галичині, спричинене також зміною політичної, соціокультурної ситуації після 1939 року, фактично відсутність альтернативи у фєдьковичезнавстві на підрадянській Україні в 20–30-ті роки незабаром призвели до того, що і стосовно Ю. Федьковича «більшовицький міфологізм перемаже» [5, с. 4] та значно ускладнить діяльність тих наукових сил, котрі були одержимі прагненням усебічно, до глибин вивчати Ю. Федьковича і володіли всіма відповідними для цього потенціями. Свідчень такого стану речей немало. Укажемо на постать Рост. Заклинського, автора розлогої передмови до видання творів Ю. Федьковича «Книгоспілкою» (К., 1929). Він пішов шляхом нагромадження, зокрема й тенденційного добирання багатьох емпіричних даних і опинився на позитивістських засадах. Тенденція стосувалася висвітлення головно зовнішніх передумов класового становища Ю. Федьковича – як «народника несоціалістичного типу», його оточення, де провадилася «завзята класова боротьба» [3, с. X], а також певною мірою його політичних, національних, ба навіть соціально-економічних поглядів. Отже, ця праця Рост. Заклинського, не ставши явищем вульгарно-соціологічного літературознавства, хоч і віддавши йому данину, написана в дусі позитивістського загально-соціологічного аналізу.

Але радянський літературознавчий офіціоз не міг довго задовольнитися тупцюванням на місці та з початком 1950-х рр. узяв рішучий курс на марксистсько-ленінське оновлення і цієї сфери через своєрідний проект міфологізації постаті Ю. Федьковича. Семантика міфу мала бути, звичайно ж, радянська: поет мусив якщо не бідувати, то боротися з буржуазним націоналізмом, церквою та зробитися учасником революційного руху; допускалася безпосередня причетність до боротьби його кривих (з'явилися статті про участь у повстанні селян Буковини в 1848 році під проводом Л. Кобилиці – Федьковичевої матері тощо).

Однак подібне «підтягування» Ю. Федьковича до ідеологічного зразка було надто м'яким, порівняно зі статтею О. Мазуркевича «За справді наукове вивчення і видання творів Ю. Федьковича» [9]. Видрукувана в «Літературній газеті», що була тоді органом Спілки радянських письменників України, речником сталінської літературної політики, вона конкретизувала стосовно одного автора положення статті «Проти ідеологічних викривлень у літературі» («Правда», 1951) і ще більше відповідала розгорнутій у 1953 році кампанії нагнітання загального психозу з приводу «активізації діяльності українських буржуазних націоналістів». Автор, будучи «неофітом» у вивченні літератури Буковини, заходився щосили критикувати видання, куди «не ввійшли ті твори Федьковича, які підступно приховували від трудящих українські буржуазні націоналісти, твори, сповнені гніву й ненависті до української буржуазії, до Ватикану і папи римського», а ще вступні статті, що «не показують справжнього Федьковича», який «таврував... капіталістів, українських буржуазних націоналістів», був «щирим другом російського народу, зростав на його передовій культурі...». Отже, йшлося про реінтерпретацію цілої науки в дусі запеклого ідеологічного монізму.

Під патронаж свого ідейного натхненника О. Мазуркевича тоді змушений був стати М. Пивоваров, до нього приєдналися А. Коржупова, Ю. Мельничук, А. Куліш, Г. Мізюн, О. Крицевий. Рецензуючи літературно-критичний нарис М. Пивоварова – «першу серйозну спробу монографічного дослідження життя і творчості письменника в радянський час» (М. Юрійчук), – А. Коржупова відзначала, що вчений керується марксистсько-ленінською методологією, приділяє увагу показу боротьби Ю. Федьковича проти буржуазного націоналізму та духовенства» [6, с. 184]. Акцентуючи на ідеологічних параметрах студії свого колеги, рецензент лишень побіжно висловила про творчий метод, творчу еволюцію, якої «зовсім не простежено» [6, с. 184]. Тема органічних зв'язків Ю. Федьковича з російською літературою, що її взявся розробляти А. Куліш, зводилася до запропонованого О. Мазуркевичем знаменника: мовляв, твори Ю. Федьковича «й зараз б'ють по зрадниках українського народу, мерзенних запроданцях» [8, с. 86]. Як бачимо, примітивне

«публіцистичне» глумачення Ю. Федьковича стало не лише ідейно вигідним, а й спрощувало роботу літературознавцям, адже знімало потребу в глибокому дослідженні його суперечливого ідейно-творчого розвитку та скрупульозному вивченні літературного процесу.

Із самої публіцистики, котра присвячувалася Ю. Федьковичеві, так само постає чітка, детермінована «радянським тоталітарним експериментом» (Г. Грабович) концепція спрощеної, уніфікованої, неживої особистості письменника, який у жодному разі не страждав чи помилявся, натомість «оспівував», «закликав», «боровся», «ненавидів». Із об'єктивних причин згадуваний процес «тотальної імітації» захопив газетну публіцистику 40–80-х років ХХ ст. іще більше, ніж літературознавство, внаслідок чого було спродуковано трафарет – радянську модель класика, яка в кожному конкретному разі ніби й видозмінювалася зовні, проте в основі своїй залишалася казенно-догматичною.

Висновки. Безумовно, створення подібних міфів, розвінчання яких давно на часі, відповідало ідеологічній стратегії тоталітарної держави, адже виконувалася глибоко психологічна маніпуляція стосовно колективної свідомості, що теж узгоджувалося з естетикою тоталітаризму. Із такою міфотворчістю, зрозуміло, не має нічого спільного індивідуальна міфотворчість Ю. Федьковича, його намагання в ранній період творчого життя оприявнити свій ідеал «Я», образно репрезентувати свої приховані бажання. Міфотворчість була засобом формування сутнісних рис естетичної свідомості поета, свідчила про формування власного стилю життя та мислення, самобутньої орієнтації на освоєння світу. Її відгук у художньому світі Ю. Федьковича також міг би бути об'єктом спеціального наукового дискурсу.

Джерела та література

1. Вейнингер О. Пол и характер : принципиальное исследование / Отто Вейнингер. – Москва : Терра, 1992. – 480 с.
2. Драгоманов М. П. Галицько-руське письменство: передне слово до «Повістей» Осипа Федьковича / М. П. Драгоманов // Драгоманов М. П. Літературно-критичні праці : у 2 т. Т. 1 / М. П. Драгоманов ; упоряд. і прим. І. С. Романченка. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 309–348.
3. Заклинський Р. Осип-Юрій Федькович: [передмова] / Ростислав Заклинський // Федькович О. Вибрані твори / Осип Юрій Федькович. – К. : Книгоспілка, 1929. – С. V–XLIV.
4. Заклинський Р. Чи можна Федьковича Косованом звати? (Слово в обороні правди) / Роман Заклинський. – Львів : З друк. НТШ, 1895. – 45 с.
5. Зборовська Н. Літературний процес і завдання критики / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 2004. – № 4. – С. 3–7.
6. Коржупова А. Книга про Ю. Федьковича / Ангеліна Коржупова // Вітчизна. – 1955. – № 9. – С. 182–185.
7. Коцюбинська М. «Людина в радянському футлярі», або «Буття і биття на літературному вулкані» / Михайлина Коцюбинська // День. – 2010. – № 212.
8. Куліш А. Федькович і російська література ХІХ століття / А. Куліш // Рад. Буковина : альманах. – Ужгород; Чернівці, 1954. – С. 81–87.
9. Мазуркевич О. За справді наукове вивчення і видання творів Ю. Федьковича / О. Мазуркевич // Літ. газета. – 1953. – 23 квітня. – С. 4.
10. Маковей О. Житєпись Осипа Юрія Гординського Федьковича / Осип Маковей. – Львів : З друк. НТШ, 1911. – VI, 591 с.
11. Мелетинский Е. Поэтика мифа. – 2-е изд., репр. / Елеазар Мелетинский. – Москва : Восточная л-ра, 1995. – 408 с.
12. Федькович О. Ю. Писаня / Осип Юрій Федькович ; перше повн. і крит. вид. – Львів : З друк. НТШ, 1910. – Т. 4. – Матеріяли до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З першодр. і автогр. зібрав, упоряд. і пояснив О. Маковей. – XV, 653 с.

Ковалец Лидия. Юрий Федькович как объект и субъект мифотворчества. Речь идет о попытках Ю. Федьковича в ранний период деятельности представить свой идеал «Я» через мифологизацию собственной истории с тем, чтоб сделать ее более демократичной. Кроме того, рассматриваются некоторые более поздние попытки ученых создать новые мифы об этом писателе вплоть до его казенно-догматической модели. Последнее целиком уписывалось в идеологическую стратегию тоталитарного государства.

Ключевые слова: Юрий Федькович, мифотворчество, психологические факторы, политика тоталитарной системы, унификация творческой личности.

Kovalets Lidiya. Yuriy Fed'kovych as the subject and object of myth-making. The article deals with Y. Fed'kovych's attempts to uncover his ideal "Ego" through the mythologizing of his own history to make it more

democratic in the early period of the activity. Besides that, some later attempts made by scholars to make the new myths about this writer up to his official and dogmatic model are considered. The last one was completely fitted into the ideological strategy of a totalitarian state.

Key words: Yuriy Fed'kovych, myth-making, psychological factors, totalitarian system politics, unification of creative personality.

Стаття надійшла до редколегії
21. 09. 2017 р.

УДК 82 (477) «18» (092)

Вікторія Колкутіна

Давня українська література в рецепції Д. Донцова: аксіологічний вимір

У статті досліджуються оцінки представників давнього письменства в рецепції Д. Донцова крізь призму іманентних для його мислення націософських та герменевтичних ідей. На матеріалі книги «Дух нашої давнини» осмислюється націософський вимір літературної герменевтики Д. Донцова, котрий невід'ємний від націоцентричних положень минулого, викладених у творах давньої української літератури. Наголошено на тому, що передумови, обставини з'явлення вказаних давньоруських пам'яток викликані реаліями історичної дійсності, у трагічні періоди, коли утверджувалася національна самобутність нації. Публіцисту близькі ці літературно-естетичні досвіди, тому що вони надихнули його розглядати націю як аксіальну дійсність, що змінює буття людини, розкриває його герменевтичну спроможність. Досліджено ейдологічну систему образів, виділених есеїстом. Виявлено, що носіями позитивних якостей виступає особлива верства людей, конкретні історичні взірці, типізовані постаті, нащадки середньовічної еліти, військово-політичної та духовно-інтелектуальної аристократії.

Ключові слова: давня українська література, літературна герменевтика, публіцистика, національна самобутність, аристократизм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Різномісна діяльність Д. Донцова викликає значний інтерес переважно в політологів, істориків, філософів, журналістів, менше – у літературознавців. Широкому загалу мислитель відомий як ідеолог українського націоналізму, політик, мислитель й менше – як націоналістичний філософ та ідеолог, націософ і націоцентричний герменевт. Літературознавче мислення Д. Донцова передусім критичне. Як критик-полеміст він осмислює літературну дійсність різних періодів, стилів та епох.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Діаграма досліджень українського та світового письменства в її основних національно-екзистенціальних виявах засвідчує виразну тенденцію Д. Донцова до залучення широкого художньо-літературного масиву від ХІ до середини ХХ століття. Цей процес спостерігався впродовж майже шістдесяти п'яти років його творчого та наукового життя. У наш час у літературознавстві простежуємо чималу кількість написаного про критика – ґрунтовні роботи О. Багана, В. Іванишина, Г. Сварник, С. Квіта, П. Іванишина. Але, на нашу думку, літературознавча сфера зацікавлень Д. Донцова, його історико-літературні студії до сьогодні залишалися не достатньо вивченими та осмисленими. Нині особливо не дослідженою є літературно-критична аксіологія та еристика мислителя, що стосується творів давнього письменства. Ця лакуна фактично не опрацьована у сучасному літературознавстві.

Мета статті – дослідити оцінки представників давнього письменства в рецепції Д. Донцова крізь призму іманентних для його мислення націософських та герменевтичних ідей. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію конкретних завдань: обґрунтувати поняття національно-екзистенційної герменевтики; зробити аналітичний огляд літературно-критичної аксіології та еристики мислителя щодо давнього письменства на матеріалі книги «Дух нашої давнини»; дослідити сутність аристократизму в історіографічній рецепції Д. Донцова; проаналізувати ейдологічну систему образів, виділених публіцистом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У літературно-критичній практиці Д. Донцова можна простежити процес кристалізації національно-державницької ідеології, національної ідеї й таких її складових компонентів, як народність, історизм,